

Colloquia, 52, 2023, p. 93–113
 ISSN 1822-3737 / eISSN 2783-6819
 DOI: <https://doi.org/10.51554/Coll.23.52.06>

(Ne)įšventintųjų solidarizacija. Moterų literatūros vakarai 1930 m., 1935 m. ir 1938 m.

Solidarity of the (Non)Initiates. Women's Literary Evenings
 in 1930, 1935 and 1938

AGNĖ CESIULĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

acesiule@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-2464-2661>

Anotacija: Straipsnyje aptariami literatūros renginiai – 1930 m., 1935 m. ir 1938 m. vykę ateitininkų ir žurnalo *Naujoji vaidilutė* organizuoti Moterų literatūros vakarai, kuriuos pristatant remiamasi viešojo diskurso šaltiniais, t. y. periodikoje (dienraščiuose ir kultūrinėje spaudoje) išspausdintomis šių vakarų apžvalgomis. Tyrime atsižvelgiama į kitų mokslininkų atliktus to laikotarpio tyrimus ir XX a. 4-ajame dešimtmetyje vykusias polemikas moterų dalyvavimo kultūroje klausimais. Proceso analizei pasitelkiama literatūros sociologijos prieiga ir metodologiniai įrankiai iš Pierre'o Bourdieu kultūrinės produkcijos lauko teorijos, kuria remiantis moterų grupė traktuojama kaip apribotoji, nesavarankiška literatūros lauko dalyvių grupė. Straipsnyje tyrinėjamos Moterų literatūros vakaruose per laiką įvykusios transformacijos: *šių vakarų plėtra*, koncepcijos kaita, dalyvių bei organizatorių reakcijos į kritiką ir *šios kritikos pasekmės*. Taip pat stebima, kaip per tyrinėjamą periodą (8 metus) kinta moters, kaip rašytojos, samprata ir įšventinimo į rašytojas galimybės.

Raktažodžiai: moterų literatūros vakaras, literatūros sociologija, moterų solidarumas.

Received: 2023/11/13. **Accepted:** 2023/12/28.

Copyright © 2023 Agnė Cesiulė. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Abstract: The article examines the Women's Literary Evenings organized by the female members of the organization Ateitis and the magazine *Naujoji vaidilutė* in 1930, 1935 and 1938, using the sources of public discourse, i.e., reviews of those evenings published in daily newspapers and cultural press. The article takes into account the study carried out by other researchers of that time and the controversies surrounding women's participation in culture during the 1930s. I analyze the process using a sociological approach to literature and methodological tools from Pierre Bourdieu's theory on the field of cultural production, which treats the group of women as a limited and non-independent group of participants in the literary field. The article explores the transformations that have taken place in Women's Literary Evenings over time: the development of those events, the changes in the concept, the reactions of participants and organizers to criticism, and its consequences. It also discusses the changes of the concept of women as writers and the possibilities of their initiation as writers during the period in question (eight years).

Keywords: women's literary evening, sociology of literature, women's solidarity.

(...) juk nėra pasauly tokių dalykų, kurie iš pat pradžios būtų tobuli – visų pradžia yra menka, nedominanti. Šis vakaras ir yra pradžia to didelio kultūrinio moterų veikimo – parodyti moterų kūrybos ypatumus – grožį ne vien spausdintu, bet ir gyvu žodžiu, supažindint visuomenę ne vien su žinomomis kūrėjomis, bet ir su tomis, kurios nėra dar plačiai žinomos, bet aktyviai dalyvauja kultūros darbe! („Menas“ 1935: 507–508)

Įvadas

Šio straipsnio objektas yra XX a. 4-ajame dešimtmetyje įvykę trys Moterų literatūros vakarai (1930 m., 1935 m. ir 1938 m.). Kadangi nėra išlikusios šių vakarų vaizdo medžiagos ar žmonių, kurie galėtų apie šiuos vakarus papasakoti, žinių apie juos semiamasi iš šaltinių periodikoje – dienraščiuose ir kultūrinėje spaudoje publikuotų šių vakarų apžvalgų. Aptariamam laikotarpiui moterų literatūroje buvo mažuma, ir, kaip rodo moterų atstovavimą lietuvių literatūroje jau kurį laiką tyrinėjančių literatūrologių Solveigos Daugirdaitės ir Ramunės Bleizgienės atlikti moksliniai tyrimai, moterys, kaip rašytojos, silpnėjo. Todėl, norėdamos dalyvauti literatūros lauke, daryti objektyvią įtaką, moterys turėjo imtis kokių nors priemonių, ieškoti strategijų, kaip išsiskirti, atkreipti į save dėmesį. Šiame straipsnyje siekiama detalizuoti, kokių organizuotų priemonių ir

strategijų ėmėsi moterys rašytojos, siekdamos stiprinti savo pozicijas literatūros lauke, varžytis ir įrodyti, jog gali būti lygiavertės su rašytojais vyrais. Keliami prielaida, jog būtent moterų rašytojų (kaip grupės) surengti Moterų literatūros vakarai ir buvo viena sėkmingiausių pritaikytų strategijų, realiai paveikusi lietuvių literatūros lauką ir keitusi jo struktūrą. Šio kompleksinio reiškinių tyrimui pasitelkiamas tik viešasis diskursas ir dėmesys kreipiamas į tai, kokia refleksija ar pozicija po kiekvieno iš šių renginių buvo išreikšta, kokių vertinimų sulaukė kiekvienas renginys ir kaip į šiuos vertinimus reagavo jų organizatorės ar dalyvės. Taip pat straipsnyje stebima šiuo trumpu istoriniu periodu (1930–1938 m.) kitusi moterų, kaip rašytojų, samprata, pačių moterų savivoka ir jų vieta visuomeniniame bei meniniame pasaulyje.

Viktorija Daujotytė monografijoje *Parašyta moterų* 4-ąjį XX a. dešimtmetį vadina nepriklausomybės laiko brandžiuoju lietuvių moterų literatūros laikotarpiu (2001: 282), kuriuo susiformavo specifinė romano atšaka feministinis romanas (*ibid.*: 281) ir veikė „moterų vidinio solidarumo ryšys“, įgalinęs „svarstyti svarbius kūrybos, pasirinkimo klausimus“ (*ibid.*: 288). Vis dėlto moterų atstovavimą lietuvių literatūroje tyrinėjančios literatūrologės įvardija, kad tarpukariu Lietuvoje moterims buvo vis sunkiau reikštis lietuvių literatūroje ir siekti visaverčių kūrėjų statuso. Ramunė Bleizgienė, tyrinėdama Žemaitės biografinius tekstus, pastebi, kad „tarpukaryje būta mėginimų įrodyti, jog moterys gali būti tikromis rašytojomis“ (2010: 69), tačiau „formuojantis moderniai rašytojo apibrėžčiai¹ (...) moterys vis sunkiau pasiekia ‚tikrų rašytojų‘ statusą“ (*ibid.*: 75). Solveiga Daugirdaitė teigia, kad, palyginti su XIX a. pabaiga, kada „sparčiai brendo (...) naujas lietuvių identitetas: rašytoja“ (2004: 224), tarpukario Lietuvos dvidešimtmetis nebebuvo toks palankus: „tebekūrė tos pačios rašytojos, naujų, bent jau tokio paties masto kūrėjų neatsirado, o ir tos pačios nostalgikai grėžėsi atgal“ (*ibid.*: 227). Apie moterų balsą lietuvių literatūroje kaip nelygiavertį vyriškajam kalbama ir vėlesnių metų tyrimuose. Pvz., Daugirdaitė teigia, kad lietuviškasis modernizmas išėivijoje „formavosi visų pirma, be retų išimčių, kaip vyrų pasakojimas apie jų gyvenimus ir išgyvenimus įvairiose meno srityse“

1 Bleizgienė išskiria tokias statuso sudedamąsias: „tikram rašytojui turi būti būdinga nepriklausoma laikysena, ginanti savo autonomiškumą ir taip įrodanti savo kūrinių autorystę, pabrėžtinai priklausymas kultūros laukui, demonstruojant sąsajas su literatūros / kultūros tradicija, elitiškumo, atsiribojant nuo „plačiųjų masių“, siekimas, biografijos, kaip ypatingo pasakojimo apie ėjimą rašymo link, konstravimas“ (Bleizgienė 2010: 75).

(2012: 54), ir to priežasčių siūlo ieškoti dairantis į „prieškario ir karo metų ideologijas, aukštiniusias ‚tikrąjį vyriškumą‘“ (*ibid.*: 52).

Nors lietuvių moterų tapimo rašytojomis procesai XIX a. pab. – XX a. pr. sulaukė nemažai feministinės kritikos dėmesio, vis dėlto pastebėtina, kad dažnai didesnių periodų literatūros tyrimuose 4-asis dešimtmetis tarsi pranyksta, kaip ir konkretūs šio periodo įvykiai, atskleidžiantys konkrečių moterų veiklą lietuvių literatūroje. Lietuvių moterų tapimo rašytojomis aspektu į 4-ąjį dešimtmetį bene išsamiausiai žvelgia Viktorija Šeina tyrime apie 1935 m. pirmosios Valstybinės premijos skyrimo Ievai Simonaitytei aplinkybes, staigų šios rašytojos šuolį „iš lietuvių literatūros lauko periferijos į dominuojančios lauko veikėjos poziciją“, tarpusavyje susijusius knygos leidybos, sklaidos, vertinimo epizodus bei valstybės ir tarpininkaujančio rašytojo Liudo Giros dalyvavimą Simonaitytės iššventinimo procese. Pasak Šeinos, ši sėkmės istorija kalba apie 4-ajame dešimtmetyje „besikeičiančią viso literatūros lauko situaciją, t. y. kintančias lauko normas ir vertybes“ (Šeina 2022b: 510–512).

Šiam straipsniui atsirasti pasitarnavo ir menotyrininkės Ievos Burbaitės disertacija „Lietuvos moterų dailininkių draugijos (1938–1940) veikla ir jos kontekstai“, kurioje ji tyrinėjo moterų dailininkių kultūrinę situaciją 1938–1940 m. Pasak Burbaitės, lietuvių dailininkių veikloje pastebėta „moterų emancipacijos judėjimams būdingų bruožų: nuo susirūpinimo mažiau pajėgių kūrėjų skatinimu, jų kūrybos sklaidos ir ambicijų tobulinti profesinius įgūdžius – iki siekių išsiskirti ir įrodyti savo kūrybinį savarankiškumą per organizuotą kūrybinę veiklą“, o „svarbiausia – viešinti šios veiklos rezultatus, pareikšti apie savo kūrybą visuomenei, atkreipti kritikų, užsakovų, mecenatų dėmesį“ (Burbaitė 2016: 20–21). Burbaitės tyrimas apie tuometines dailininkes sužadino norą patyrinėti moterų rašytojų veikloje pasireiškusį kūrybinį savarankiškumą per organizuotą literatūrinę veiklą ir bandymus atkreipti visuomenės dėmesį pareiškiant apie savo kūrybą viešuose pasirodymuose. Juo labiau, kad XX a. pradžios ar I pusės lietuvių moterų rašytojų kūryba tyrinėta daugiausia objektu pasirenkant grožinės literatūros veikalus arba biografijas, tačiau mažai dėmesio yra sulaukusi kitokio pobūdžio literatūrinė veikla, pvz., renginiai.

Literatūriniai renginiai ir poezijos skaitymai, vykstantys įvairiose kultūros įstaigose, festivaliuose, mugėse, literatūros forumuose ar atskirose bendruomenėse, šiandien yra visiškai įprastas reiškinys. Tarpukariu Lietuvoje taip pat vykdavo literatūrinės vakaronės, rašytojų skaitymai išvykų metu ir ypač iškilmin-

gos literatūrinių premijų teikimo šventės. Tačiau bene įspūdingiausias 4-ajame dešimtmetyje surengtas literatūrinis renginys (tiksliau – trys tarpusavyje susiję renginiai) buvo Moterų literatūros vakarai, įvykę 1930 m., 1935 m. ir 1938 m. Skaityti savo tekstą prieš publiką ir patirti viešą tiesioginį kontaktą su skaitytoju tuometinėms, mažumos² balsą literatūroje turinčioms, rašytojoms nebuvo paprasta. Vis dėlto Moterų literatūros vakarai buvo tęsiami, vadinasi, jų vyksmas pasiteisino ir davė rezultatų. Šių vakarų istorija svarbi dar ir tuo, jog inspiravo tęsti jų tradiciją – nuo 1995 m. Maironio lietuvių literatūros muziejuje kiekvienų metų gruodį yra rengiamas tokio pobūdžio moterų kūrybos vakaras. Tačiau, norint tęsti šių vakarų tradiciją šiuolaikybėje, kai moterų rašytojų situacija yra gerokai pakitusi, reikia tinkamai ir tikslingai perteikti jų esmę, o ne vien formą, t. y. visų pirma reikia gerai suprasti šių XX a. 4-ajame dešimtmetyje vykusių vakarų koncepciją.

Teorinės atramos ir metodologija

Straipsnyje keliamoms problemoms aptarti pasitelkta Pierre'o Bourdieu kultūrinės produkcijos lauko teorija, kurioje literatūros lauko sąvoka apibrėžta kaip vientisa socialinė, konkurencinių ir galios santykių veikiamą tikrovę ir kurioje yra sukuriami ir egzistuoja įvairūs literatūros tekstai. Lauko dalyviai (individualūs asmenys ar grupės) reiškiasi visų pirma literatūros kūrinių, taip pat ir politiniais veiksmais, įvairiais pareiškimais, manifestais, polemikomis. Literatūros laukas yra jėgų laukas ir nuolatinės kovos laukas, „kuriame siekiama tą jėgų pasiskirstymą pertvarkyti ar išlaikyti esamoje padėtyje“ (Bourdieu 2011: 274–275). Pasak Bourdieu, pokytį literatūros lauke lemia kintantys galios santykiai. Naujos stiprios grupės atsiradimas gali modifikuoti ir perrikiuoti lauko struktūrą ir anksčiau vyravusią produkciją nustumti į žemesniąją vietą (*ibid.*: 277). Nors, pasak Bourdieu, „vienintelis priklausymo laukui kriterijus – objektyviai daryti jam poveikį“ (*ibid.*, 288), tačiau dominuojantieji gali „autoritetingai pasakyti, kam leidžiama vadintis rašytojais“ (*ibid.*), t. y. turi galią išventinti rašytojus ir jų

2 Pvz., iš Lietuvoje 1938 m. išleistų 106 lietuvių autorių grožinės literatūros knygų tik 17 buvo parašyta moterų – 4 poezijos, 8 prozos ir 5 skirtos vaikams. Tarp dramų ar literatūros kritikos veikalų autorių moterų nebuvo (statistika parengta pagal *Bibliografijos žinių* duomenis).

kūrinius. Taigi literatūros lauke „runjamasi dėl galios primesti vyraujančią rašytojo supratimą ir tokiu būdu apriboti bendruomenę tų, kurie taip pat turėtų teisę dalyvauti kovoje dėl rašytojo sampratos“ (*ibid.*: 288). Bourdieu teorija savo tyrimus grindęs amerikiečių sociologas Jamesas F. Englishas teigė, kad kultūrinės vertės kūrimas visada yra socialinis procesas, taigi kultūrinė vertė negali atsirasti nei politiniame, nei kokiam nors kitokiam socialiniame vakuume. Pasak jo, vyraujančios grupės (pvz., vyraujanti lytis) neabejotinai daro įtaką kultūrinio lauko dalyviams (English 2005: 27). Moterį apribojanti patriarchalinė ideologija, kaip hierarchinė sistema, savaime yra palanki rašytojams vyrams ir nepalanki rašytojoms moterims. Kaip rodo įvairūs tyrimai, kultūriniame ir visuomeniniame darbe Lietuvoje (ką jau kalbėti apie, pvz., politiką) ryškią kiekybinę persvarą moterų atžvilgiu turėję vyrai iš esmės buvo dominuojanti ir taisykles diktuojanti grupė. Moterys rašytojos, nors ir būdamos apribota ir kartu mažesnė bendruomenė, savo ruožtu taip pat dalyvavo ar siekė dalyvauti kovoje dėl rašytojo statuso, kitaip tariant, siekė *būti išventintos ir* įtvirtinti rašytojos identitetą bei taip pakeisti literatūros lauko struktūrą.

Pasak Bourdieu, išventinimas (literatūrinis prestižas) priklauso nuo turimo pripažinimo masto (*ibid.*: 284). *Išventinti ir didžiausiu simboliniu kapitalu apdovanoti rašytojai* Bourdieu yra laikomi „vyresniaisiais“, nors nebūtinai yra vyresni amžiumi. Analogiškai, „jaunais“ laikomi mažiau pažengę rašytojai ir dar nesukaupę simbolinio kapitalo (*ibid.*: 307–308). Taigi ir šiame straipsnyje „vyresnieji“ ir „jauni“ rašytojai traktuojami pagal Bourdieu sampratą. Tai svarbus akcentas, nes *išventinimas* gali būti suteiktas tik simbolinį kapitalą sukaupusio asmens ar grupės. Kitaip tariant, „tik išventintasis rašytojas pats turi galią išventinti ir sulaukti pritarimo išventindamas kokį nors autorių ar kūrinį – pratarne, palankia recenzija ar premija“ (*ibid.*: 288).

Straipsnyje taip pat akcentuojamas lauko dalyvių savarankiškumo (autonomijos) arba savarankiškėjimo laipsnis, atsižvelgiant į Bourdieu mintį, kad nesavarankiškiausi, t. y. mažiausiai simbolinio kapitalo turintys, rašytojai „silpniausiai pajėgia priešintis bet kokiems išoriniams reikalavimams“ (*ibid.*: 287). Taigi kreipiamas dėmesys, kuriais atvejais ir kokie literatūros lauke dalyvaujančių rašytojų moterų veiksmi yra autonomiški ir nepriklauso nuo išorinių reikalavimų ir ar apskritai tokio laisvėjimo esama.

Moterų kultūrinė situacija XX a. 4-ajame dešimtmetyje

Vytautas Kavolis *Sąmoningumo trajektorijose* teigė, kad moters, kaip riboto žmogaus, samprata buvo itin stipri organizuotų katalikų gretose. Tai lėmė filosofo Antano Maceinos, rašiusio kultūros ir pedagogikos klausimais, pateikta moterų savarankiškos veiklos apribojimo tezė, neva kultūrinė kūryba yra daugiau vyro privilegija (Kavolis 1994: 156). Dar labiau mizoginiška buvo filosofo, pedagogo Stasio Šalkauskio 1933 m. parengta „Ateitininkų ideologija“, kurioje aiškinta, kad feministinis „lygių teisių siekimas – nesutinkąs su ‚moteriškos vertės pajautimu‘, yra netikslingas, neteisingas ir kenksmingas“, tad vienas iš ateitininkų tikslų turėjo būti moterų ambicijos mažinimas (*ibid.*: 335). Pasak istorikės Virginijos Jurėnienės, „Ateitininkų ideologijoje“ skleidžiamos mintys, kad „emancipantių noras suniveliuoti moteris su vyrais“ esąs blogiausias reiškinys, buvo parankios ir moterų atžvilgiu vykdomai Vyriausybės programai, kuria siekta atriboti moteris nuo dalyvavimo politikoje (Jurėnienė 2005: 21). Taigi moterų emancipacijos klausimu opozicijoje buvusių dešiniųjų katalikų pažiūros iš esmės nesikirto su valdančiųjų tautininkų pažiūromis. Anot Kavolio, panašiai mąstė ir ideologinio vidurio laikėsis Jonas Kossu-Aleksandravičius (Aistis), esą su moterimis „[a]pie kūrybinį bendradarbiavimą negali būti nė kalbos“ (Kavolis 1994: 156–157). Tokias autoritetingai išreikštas vyrų nuomones Kavolis apibūdino kaip „ne tiek kultūrinio proceso faktų registracij[a], kiek laikysen[a], gaminusi[a] tuos faktus“, o moterų emancipacijos, kaip visuomenės išsilaisvinimo bei demokratėjimo požymio, trūkumą aiškino nepakankamai radikalia lietuvų kultūros pagrindinių prielaidų demokratizacija (*ibid.*: 157). Kairiųjų vyrų balsų moterų emancipacijos klausimu beveik nesigirdėjo.

XX a. 4-ojo dešimtmečio viduryje Lietuvą pasiekęs Europoje (Vokietijoje, Italijoje, Lenkijoje, Ispanijoje ir kt. šalyse) paplitęs „moters grąžinimo į šeimą“ reiškinys, kurio šablonas „vaikai, virtuvė, bažnyčia“, ir bandymas „būtinai grąžinti moterį iš įstaigų ir kitokių viešesnių darbų į šeimą prie vaikų“, pasak Petronėlės Orintaitės, buvo grindžiamas įsigalėjusia klaidinga pažiūra, kad taip esą „ne tik pačiai moteriai, bet ir visai tautai bus sveikiau ir naudingiau“ (Orintaitė 1938: 73). Lietuvoje šios ideologijos idėjas, neva kaip pačios moters „išsigelbėjimą“ nuo paskutinių moteriškos kultūros žymių sunaikinimo, skleidė ir Maceina. 1935 m. katalikų inteligenčių žurnalo *Naujoji vaidilutė* gruodžio mėnesio vedamajame straipsnyje Maceina tvirtino, kad emancipacija yra „galutinis

griovimas kosminės moters prigimties, šios prigimties racionalizavimas ir individualizavimas“ (Maceina 1935: 466), o už namų durų esantis pasaulis „yra vyriškas pasaulis, formos ir intelekto pasaulis“ (*ibid.*: 467). Autoritetingu balsu Maceina aukštino moteris, „suteikdamas“ jų prigimčiai „kosminį pradą“, ir kartu teigė, kad jos, idant išvengtų suvyriškėjimo, turi užsidaryti namuose ir būti namų židinio sergėtojos. Daugelio moterų nesipriešinimą vyraujančiai ideologijai ir įtikėjimą, kad už namų durų esantis pasaulis galys sunaikinti jų moteriškumą, galima paaiškinti Bourdieu mintimi, kad mažiausiai simbolinio kapitalo turintys, nesavarankiškiausi lauko veikėjai „silpniausiai pajėgia priešintis bet kokiems išoriniams reikalavimams“ (Bourdieu 2011: 287). Moterų užsidarymą namuose ir dėl to menkėjantį moterų dalyvavimą kultūroje Daujotytė taip pat aiškino kaip pačių moterų suvokiamą laisvą pasitraukimą (Daujotytė 1992: 184).

1930 m. 1-asis moterų literatūros vakaras

Paradoksalu, kad būtent ateitininkės studentės Izabelė Matusevičiūtė, Elzė Mikalaukaitė ir Marija Korgaudaitė surengė 1-ąjį Moterų literatūros vakarą – pirmąjį tokio pobūdžio moterų skaitymų renginį Lietuvoje. Šis renginys įvyko 1930 m. gruodžio 7 d. Ateitininkų rūmų salėje Kaune. Vakarą pradėjusi Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė sveikinimo kalboje „iškėlė keletą minčių apie literatūros esmę bendrai ir apie moterų literatūrą specialiai“ („Moterų literatūros vakaras“ 1930: 343). Šiame vakare dalyvavo ir savo kūrybą skaitė Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Petronėlė Orintaitė, Nelė Mazalaitė, Bronė Buivydaitė, Salomėja Nėris, Juzė Augustaitytė-Vaičiūnienė, Gražina Tulauskaitė, Jadvyga Drungaitė, Alė Sidabraitė. Iš viso vakare apsilankė 10 lietuvių rašytojų moterų. Į vakarą taip pat buvo pakviesti ir jame dalyvavo rašytojai vyrai: Juozas Tumas-Vaižgantas, Mykolas Vaitkus, Vincas Krėvė, Antanas Vienuolis, Petras Vaičiūnas, Juozapas Albinas Herbačiauskas ir, kaip rašyta *Naujojoje vaidilutėje*, „kiti senieji mūsų rašytojai“. Po skaitymų buvo surengta „kukli arbatėlė“, kurios metu „jaunosios poetės turėjo progos artimiau susibičiuliauti su senaisiais rašytojais“ (*ibid.*: 343–344). „Vyresniųjų“, t. y. išventintų, rašytojų dalyvavimas rodė jų susidomėjimą moterų rengiamais skaitymais, o „jaunos“ literatės turėjo galimybę būti pastebėtos tiesiogiai ir tikėtis, kad artimesnis pabendravimas joms palengvins kelią į išventinimą.

Nors 1-asis Moterų literatūros vakaras spaudoje nesulaukė dėmesio, vis dėlto šis vakaras buvo savotiškas įrodymas, kad moteris rašytoja gali reikštis ne tik spausdintu žodžiu, bet ir balsu skaityti savo kūrybą susirinkusiai publikai. Pasak Bleizgienės, 4-ojo dešimtmečio pradžioje moterų gyvenimo interpretacija leido „įsivaizduoti į kultūros lauką išeinančias moteris kaip silpnas, be patikimo vyrų tarpininkavimo ir apsaugos lengvai tiesioginės kultūros patirties sužalojamas“ (Bleizgienė 2010: 69). Tačiau šio vakaro metu moterys būriu išėjo be vyrų „palydos“. Kaip teigta *Naujojoje vaidilutėje*, „visos dalyvavę rašytojos ir poetės pasirodė kaip savarankiškos savo pasaulio kūrėjos“ („Moterų literatūros vakaras“ 1930: 343). O dar svarbiau, kad šį renginį suorganizavusios trys jaunos ir jokio simbolinio kapitalo neturinčios studentės Matusevičiūtė, Mikalauskaitė ir Korgaudaitė pademonstravo savo, kaip stiprių ir savarankiškų literatūros agenčių veikimą.

1935 m. 2-asis moterų literatūros-muzikos vakaras

Beveik tuo pat metu, kai Maceina *Naujosios vaidilutės* žurnale skelbė postulatą apie vyriško pasaulio grėsmę moteriškumui, *Naujosios vaidilutės* redakcijoje sudaryta komisija (pirmininkė Emilija Masiliūnaitė³ ir narės Zofija Gogelytė, Danutė Lipčiūtė, Aldona Statkevičiūtė bei Eliza Šapkaitė) organizavo *2-qji* Moterų literatūros vakarą. Nors šįsyk organizavimo ėmėsi kitos moterys nei prieš 5 metus, tačiau, išskyrus Petkevičaitę-Bitę, vakare dalyvavo tos pačios poetės ir prozininkės, taip pat ir naujai pakviestos Liūnė Janušytė, Aldona Gustaitytė-Šalčiuvienė, Ona Halina Lukauskaitė, Kotryna Grigaitytė, Manė Dauba, Vlada Matulaitienė ir kitos, kai kurios vos pradedančios kurti (Magdalena Mykolaitytė, Izabelė Blauzdžiūnaitė, Aleksandra Šilagalytė). Taigi renginyje dalyvavo jau 17 rašytojų moterų. Be to, organizatorės sumanė į vakaro programą įtraukti ir kompozitorės bei muzikos⁴, kurios savo kūryboje daugiausia naudoja

3 Nuo 1930 m. Masiliūnaitė buvo studentų ateitininkų valdybos narė, taip pat viena iš studentų ateitininkų korporacijos „Giedra“ steigėjų ir jos pirmininkė, aktyviai veikusi Lietuvos Jaunimo Pavasarininkų ir Lietuvos Katalikių Moterų draugijoje (Dumbrienė 1979: 22).

4 2-ojo Moterų literatūros-muzikos vakaro metu kompozitorių Elenos Laumenskienės, Jadvygos Čiurlionytės, Aleksandros Dirvianskaitės kūrybą atliko Pranė Kaupelytė-Kaveckienė, Adelė Galaunienė, Vladislava Grigaitienė, akomponavo Julija Dvarionaitė. Tiesa, vakare

moterų parašytą lyriką. 2-asis Moterų literatūros-muzikos vakaras įvyko 1935 m. gruodžio 8 d. Ateitininkų rūmuose, pilnoje salėje, ir tęsėsi 4 valandas („Menas“ 1935: 506–508).

Naujoje vaidilutėje publikuotoje šio vakaro apžvalgoje paminėtos ir moterų kūrybinį kelią apsunkinančios gyvenimo sąlygos (valgio gaminimas, tvarkymas, vaikų auklėjimas, kiti namų apyvokos darbai), kai tuo metu vyrai, užsidarę nuošaliame kambaryje, dirba netrukdomi („Menas“ 1935: 508). Vis dėlto kaip svarbiausią šio vakaro akcentą organizatorės norėjo iškelti moterų kūrybos ypatumus. *Naujojoje vaidilutėje* rašytoje apžvalgoje buvo teigiama, kad „[m]oterų kūryba skiriasi nuo vyrų ne savo kūrybos esme, o ypatumais – ji turi savo atspalvį“, esą tai pastebėjo ir Vincenta Lozoraitienė vakaro atidarymo kalboje, ir Buivydaitė vakaro pradžioje skaitytoje paskaitoje (*ibid.*: 506). Vėlesniame *Naujosios vaidilutės* numeryje buvo išspausdinta Buivydaitės paskaita, kurioje ji kalbėjo apie moteris lietuvių literatūroje: Žemaitę, Šliūpienę-Eglę, Didžiulienę-Žmoną ir šio vakaro dalyvaves, ir įvardijo kiekvienos rašytojos kūrybos ypatumus (Buivydaitė 1936: 4–9). Tačiau Buivydaitė neužsiminė apie ypatumus, būdingus visai moterų, o ne vyrų kūrybai, išskyrus tai, kad rašytojos stengiasi parodyti ir nušviesti „XX amžiaus gėdą – dvigubą moralę, taip skaudžiai žeminančią moteris“ (*ibid.*: 8). Svarstant apie moterų rašomą literatūrą, „skirtingas požiūris kūryboje“ ir „skirtingi kūrybos ypatumai“ nėra tapačiai suvokiami, šis skirtumas liko aiškiai nepabrėžtas ir *Naujojoje vaidilutėje* išspausdintoje 2-ojo Moterų literatūros-muzikos vakaro apžvalgoje („Menas“ 1935: 506). Tuo metu Lozoraitienės kalba spaudoje interpretuota įvairiai. Dienraštyje *Lietuvos aidas* išspausdintoje šio vakaro apžvalgoje buvo teigta, kad „Lozoraitienė keliais žodžiais apibūdino vyriškos ir moteriškos kūrybos skirtumus, pabrėždama moterų kūryboje vyraujančią altruizmą ir intuiciją“ („Lietuvių moterų literatūros-muzikos vakaras“⁵ 1935: 8). Po savaitės pasirodžiusiame tekste *Naujojoje romuvoje* buvo rašoma, kad Lozoraitienė ypač akcentavo, kad „kaip moters būdo psichologija, būdo pasireiškimai yra skirtingi nuo vyro, taip ir jų kūryba yra skirtinga savo nuotaika, savo idėja, savo kompozicija“ ir „vertinimo kriterijai turi būti kiti: ne-

dalyvavusios kompozitorės Salomėjos Čerienės kompozicijų žiūrovai neišgirdo, nes susirgo turėjusi jas atlikti operos solistė („Menas“ 1935: 506–508).

5 Žinutės identiškais pavadinimais „Lietuvių moterų literatūros-muzikos vakaras“ pasirodė keliuose šiame įvykiui dėmesio skyrusiuose leidiniuose – *Lietuvos aide* ir *Naujojoje romuvoje*, todėl yra pažymėtos atskiromis raidėmis.

tinka moterų kūrybai vyrų kūrybos mastas“ („Lietuvių moterų literatūros–muzikos vakaras“⁶ 1935: 934). Išties moterų kūryba ir taip buvo vertinama remiantis kitais kriterijais⁶ nei vyrų, tad sunku pasakyti, kiek tiksliai buvo perteikti Lozoraitienės žodžiai, o kiek iškraipyti pagal rašiusiosios ar rašiusiojo supratimą. Vis dėlto tikėtina, kad Moterų literatūros vakarus organizavusios katalikiškosios pakraipos ir Maceinos diegiamos ideologijos šalinininkės, o kai kada ir kitų pažiūrų moterys (pvz., Lozoraitienė) buvo linkusios laikytis nuostatos dėl moters kūrybos išskirtinumo kaip vertybės.

Atliepiant šią nuostatą minėtame *Naujosios romuvos* tekste buvo reziumuota, kad šis Moterų literatūros–muzikos vakaras „neparodė specifinės moterų kūrybos“ ir „to ypatingo skirtingumo tarp moterų ir vyrų“ („Lietuvių moterų literatūros–muzikos vakaras“⁶ 1935: 934). Mintį apie moterų kūrybos kitoniškumą gana skeptiškai vertino ir poetas, kultūrinės spaudos bendradarbis Bernardas Brazdžionis. Apie 2-ąją Moterų literatūros–muzikos vakarą rašydamas *Židinyje* jis teigė, esą kūrybiniame, meno ir literatūros darbe nėra „diferencijavimosi tendencijos“, svarbiausia „gabumai, talentas ir kūryba“, tad talentingos moters „nepaneigs (...) joks antifeministas“ ([Brazdžionis] 1935: 560). Tiesą sakant, antifeministai stengėsi paneigti ir pačias talentingiausias, nuvertindami net Nobelio literatūros premiją gavusias rašytojas⁷. Čia tiktų priminti Bourdieu mintį, kad permainas inicijuojantys „naujokai, t. y. jauniausieji, kurie taip pat mažiausiai apdovanoti specifiniu kapitalu“, stengiasi „įvesti naujus minties ir išraiškos būdus, nederančius prie išgalėjusio mąstymo bei visuotinės nuomonės, ir todėl neišvengiamai piktinančius ortodoksus savo ‚nesuprantamumu‘ ir ‚beprasmiškumu““ (Bourdieu 2011: 307). Taigi tendencingą „nesupratimą“ moterų tekstuose esančias pastangas atskleisti dvigubos moralės standartus galima interpretuoti kaip literatūros lauko struktūroje dominuojančią padėtį užimančių veikėjų (sąmoningus ar ne) nuogaštavimus, kad rašytojos, įtraukdamos į lauką naują požiūrį, pakeis padėčių išsidėstymą lauko struktūroje ir nustumis juos į žemesnę poziciją.

-
- 6 Pvz., Salomėjos Nėries eilėraščių rinkinio *Diemedžiu žydėsiu* (už kurį 1938 m. jai buvo paskirta Valstybinė premija) recenzijose poetai ir kritikai Nėries kūrybos bruožus siejo su įsi-vaizduojamu moteriškumu, teigdami, kad Nėris, „kaip tikra moteris, ir naujuose motyvuose didesnio atkaklumo neparodė“ ([Miškinis] 1938: 274–275) arba kad jos kūryba „ištysusi į labiau plotį, negu į gilumą, bet užtat tuo ji yra tikrai moteriška“ (Kuodys 1939: 80).
- 7 Pvz., apžvelgiant Pearlės S. Buck kūrybą, buvo minima, kad ji yra ištekėjusi už knygų leidyklos savininko (Medinis 1938: 3).

Svarbu atkreipti dėmesį, kad katalikiškojo auklėjimo Brazdžionis moterų atžvilgiu vis dėlto laikėsi liberaliai ir, panašu, iš tiesų suvokė rašytojas kaip lygiavertes kūrėjas. Organizuotą moterų veiklą jis aiškino ta pačia moters gražinimo į šeimą programa, tik ją ne propagavo, o kritikavo. Brazdžionis teigė, kad „nacinės bei kitokios pateisinamos ir nepateisinamos pastangos moterį gražinti į šeimą sukėlė moterų (ir objektyviau į dalyką žiūrinčių vyrų) reakciją, ginančią kaip darbo, taip ir kitas moters galias, teises“, tad iš to ir radosi „reikalas parodyt, kad moteris visose srityse pasireiškia lygia greta su vyru, net jam konkuruoja, kaip kultūros ir kitų turtų kūrėja“ ([Brazdžionis] 1935: 560). Brazdžionis pažymėjo, kad beveik visos 2-ojo Moterų literatūros-muzikos vakaro dalyvės „gyvai jaučia visuomeninio bei socialinio gyvenimo pulsą, naudojasi aktualijom“, o Janušytę, vienintelę moterį feljetonistę, įvardijo kaip tame žanre pralenkusią ir vyrus (*ibid.*: 561). Taigi palankus Brazdžionio⁸ žodis moterims buvo savotiškas solidarumo gestas ir paskatinimas jų siekiamame įšventinimo procese.

2-ojo Moterų literatūros-muzikos vakaro organizatorių užmojį – parodyti moterų kūrybos ypatumus – tuoju po renginio sukritikavo kairiųjų pažiūrų moterys. Felicijos Bortkevičienės redaguojamame liaudininkų dienraštyje *Lietuvos žinios* pasirodė Vyro pseudonimu pasirašytas straipsnis, kuriame teigta, kad „specialaus moterų meno nėra“, todėl neaišku, kam reikalingas „tokis moterų separatizmas“. Anot straipsnio autoriaus ar autorės, „toks atskyrimas nei pilietiškas, nei žmoniškas, nei meniškais, nieku nepagrįstas“, paaiškinamas nebent tik tuo, kad „vakarą ruošė organizacija, kuri yra srovės, moterims lygių teisių nepripažįstančios“. Šiame tekste kritikos teko ir dalyvėms (išskyrus Lukauskaitę, Nėrį ir „gyvenimišką“ Janušytę). Esą visų kitų „kūryboje nedaug tėra nauja ir originalaus“, bet „tam jau reikia ir intelekto, ir žinių bagažo, ir žymaus pasiruošimo, ir (...) talento“, o vakaro metu teišgirstas poečių ir rašytojų „pasiplepėjimas“ apie „[p]ernelyg paprastai vaizduojamąją meilę, buduarą, mėnulį, gėles, piršlybas, vienumą, laukimą ir t. t.“. Galiausiai į vakaro dalyves buvo kreiptasi su priekaištu: „Poetės! Rašytojos! Kompozitorės! Taigi, atrodo, moterų elitas, smegens, kondensuota valia, protas! O kur gi visa tai?!“ (Vyras 1935: 7). Pasak Orintaitės, „[n]et ir išsilavinusios moteries tipas buvo nusistovėjęs: „moteriška“ buvo vadinama kaip tik tokia saldi, naivi, gerutė ir žioplutė mergelė“ (Orintaitė 1938: 42).

8 Brazdžionis tuo metu jau turėjo sukaupęs tam tikrą simbolinį kapitalą: buvo išleidęs 4 eilėraščių rinkinius (premijas gavo vėliau), aktyviai darbavosi kultūrinių žurnalų redakcijose ir „Sakalo“ bendrovėje, buvo pažįstamas su daugeliu lietuvių literatūros lauko veikėjų.

Išsakyta nuomonė, kad inteligenčių veikloje turėtų reikštis tokie jų bruožai kaip kondensuota valia ir protas, akivaizdžiai prieštaravo nusistovėjusiam požiūriui į moteriškumą. Bendriau žvelgiant, mintimi, kad iš moterų yra tikimasi/laukiama tokių „nemoteriškų“ bruožų, buvo reiškiamos radikalių kairiojo feminizmo idėjos. Prielaida, kad šį tekstą galėjo parašyti ir moteris, yra gana reali, numanant, kad moterys ne tik geriau už vyrus išmanė apie sroves, kovojančias už jų teises, bet ir buvo labiau suinteresuotos apie tai kalbėti. Šiuo atveju, be abejonės, turėjo būti reikšmingas ir Bortkevičienės, kaip dienraščio redaktorės, vaidmuo. Pasak Kučinskienės, XX a. pradžioje „redaktoriaus balsas organizuojant kūrybinių atranką ir būsimas skaitymo galimybes buvo kertinis“ (Kučinskienė 2022: 47). Tad veikiausiai Vyro pseudonimu pasirašytas straipsnis *Lietuvos žiniose* buvo išspausdintas su tuometinės redaktorės pritarimu ar bent jau jai žinant. Netrukus žurnale *Kultūra* pasirodė ir Halinos Korsakienės tekstas, kuriame ji 2-ojo Moterų literatūros-muzikos vakaro dalyvių kūrybą apibūdino kaip pernelyg paviršutinišką ir neoriginalią, esą tai buvęs vien „sentimentalus vapėjimas“ ir „nei jokios minties, o ką jau bekalbėti apie kokias nors problemas ar idėjas, nei stipresnio kūrybinio vaizdo, pagaliau, nei originalumo, individualybės – grynas formalizmas, ir tai neoriginalus, bet sekamas, žodžiu, tik maniera, poza“ (Korsakienė 1935: 759). Taigi iš esmės Korsakienė tik atkartojė tas pačias mintis, publikuotas *Lietuvos žiniose*.

Apskritai reikėtų pastebėti, kad, palyginti su penkeriais metais anksčiau vykusiu 1-uoju Moterų literatūros vakaru, spauda 2-ajam Moterų literatūros-muzikos vakarui parodė itin daug dėmesio, nors ir kritiško, užgaulaus, smukdančio. Be abejo, moterų išsakyta kritika renginio organizatorėms ir dalyvėms buvo skaudus smūgis. Po trejų metų šią kritiką *Naujosios vaidilutės* redaktorė prisiminė kaip kritiką, „kuria buvo drožta mūsų rašytojoms į veidą“ ([Beleckienė] 1939: 49). Vis dėlto kritika buvo reikšminga, nes šio renginio organizatorės katalikes paskatino permąstyti savo literatūrinę savivoką ir ateityje bendradarbiauti su kairiųjų pažiūrų kultūros veikėjais.

1938 m. 3-iasis moterų literatūros vakaras

1938 m. gruodžio 8 d. vykusį 3-įjį Moterų literatūros vakarą organizavo specialiai sudarytas 10-ies moterų komitetas, kuriam pirmininkavo žurnalo *Naujoji vaidilutė* redaktorė Ona Beleckienė, redagavusi žurnalą 1936–1940 m., o jai

talkino Pulcherija Grušienė, Julija Šalkauskienė, Bronė Pabedinskienė, Marija Lušienė, dvi studentės (Elena Gabulaitė ir Michalina Maižiūtė) bei kitos komiteto narės⁹. Kaip matyti, šių vakarų organizavimo mastas per laiką keitėsi – nuo trijų iniciatyvių studentėlių išaugo iki komiteto, kuriame studentėlių buvo jau mažuma, o didžiąją dalį sudarė patirtį kultūros lauke turinčios moterys. 3-iajame Moterų literatūros vakare savo kūrybą skaitė 18 moterų – Čiurlionienė, Nėris, Buivydaitė, Orintaitė, Tulauskaitė, Lukauskaitė, Matulaitienė ir kitos¹⁰, be to, buvo perskaityti Mazalaitės bei vakaro garbės viešnių Marijos Lastauskienės ir Stasės Vaineikienės kūriniai, taip pat dėl ligos negalėjusių atvykti Petkevičaitės-Bitės bei Simonaitytės atsiųsti tekstai. Šiame vakare buvo įsteigtas ir „garbės prezidiumas“, į kurį organizatorės pakvietė „senąsias“ rašytojas – Lastauskienę ir Vaineikienę – bei tokią pat autoritetingą padėtį užimančias įvairių ideologinių pažiūrų visuomenininkes: Magdalėną Galdikienę, Oną Norušytę, Vincentą Lozoraitytę ir Feliciją Bortkevičienę. Šiame vakare susijungė „dar prieškarinių laikų moterys rašytojos, kurios priespaudos metais literatūrine kūryba kėlė tautą iš sustingimo, ir gausus būrelis jaunesniųjų rašytojų, kurios tautos kultūrinimui savo kūrybines jėgas brandino jau nepriklausomo gyvenimo laikotarpy“ ([Beleckienė] 1939: 48–49). *Naujojoje romuvoje* išsakytu pastebėjimu, šiame renginyje dalyvavo „visos Lietuvos rašytojos“, išskyrus Liūnę Janušytę („Moterų literatūros ir dainos vakaras“ 1938: 971), ar bent tiek, kiek jų buvo įsivaizduota iš viso esant. Svarbu atkreipti dėmesį, kad paminėtos „seniausios“ buvo ne tik vyriausios amžiumi, bet ir apdovanotos didžiausiu simboliniu kapitalu. Tad panašu, kad šis strateginis žingsnis organizatorių buvo apgalvotas – pagerbti išventintas ir turinčias didžiausią simbolinį kapitalą rašytojas bei visuomenininkes ir jų pagalba pačioms, kaip grupei (moterų) ar institucijai (Moterų literatūros vakaras), tapti išventintoms.

3-iasis Moterų literatūros vakaras vyko pilnoje žiūrovų Karininkų ramovės salėje, į kurią netilpo visi norintieji, o skaitymai buvo tiesiogiai transliuojami per Kauno radiofoną ([Beleckienė] 1939: 49). Tiesa, radijo transliacija vakaro metu buvo nutraukta (K. M. 1938: 8)¹¹. Vakara pradėjusi Čiurlionienė perskaitė mo-

9 Račiūnienė, Pankauskienė, Breimerienė.

10 Juozė Augustaitytė-Vaičiūnienė, Apolonija Brazdžionytė, Elena Bujokaitė, Jadvyga Drungaitė, Aldona Jakubaitytė, Antanina Gustaitytė-Šalčiūvienė, Kotryna Grigaitytė, Kotryna Matuzaitė-Manė Dauba, Alė Sidabraitė, Aleksandra Šilgalytė ir Valerija Valsiūnienė.

11 Identiškais inicialais pasirašytos žinutės pasirodė keliuose šio įvykio aprašymuose spaudoje. Kadangi jose reiškiamos nesutampantių nuomonės, manytina, kad jų autoriai yra skirtingi, todėl jos yra pažymėtos atskiromis raidėmis.

terų rašytojų *credo*, kuriuo teigė, jog „visi tvirtinimai, kad esanti ar galinti būti kažkokia specifinė moterų literatūra, yra tik prietaras. Moteris rašytoja gali kurti ir iš tikrųjų kuria literatūrą lygiai gerai ir rimtai kaip vyras rašytojas“ („Moterų literatūros ir dainos vakaras“ 1938: 971). Akivaizdu, kad Čiurlionienė palaikė feminizmo idėjas, kurių pamatas – vyro ir moters lygybė. Tokia sveikinimo kalba rodo ir šiek tiek kitusį šio renginio konceptą. Svarbu paminėti, kad *Naujojoje vaidilutėje* išspausdintoje 3-iojo Moterų literatūros vakaro apžvalgoje buvo pakartota prieš 3 metus išsakyta mintis apie specifinius moterų kūrybos ypatumus ir atspalvį, tačiau šįsyk kartu buvo paminėta, kad „tarp vyrų ir moterų kūrybos skirtumų nėra“ ([Beleckienė] 1939: 48). Ir *Lietuvos žiniose* apie 3-iąją Moterų literatūros vakarą buvo atsiliepta jau visiškai kita (nei prieš 3 metus) nuotaika, pagiriant garbės prezidiumą, „į kurį įėjo tautininkės, katalikės, liaudininkės ir dar kairesnės“, ir pažymint, kad „[m]oterys mokėjo suvienyti prie vieno darbo visų krypsnių rašytojas ir savo darbuotojas“, o „tai itin svarbus pasireiškimas, kuris svarbu pažymėti, kad ir mūsų politikos atžvilgiais“ (K. M. 1938: 8). Taip pat palankiai buvo atsiliepta ir krikščionių demokratų leidžiamame dienraštyje *XX amžius*: „Buvo jausti, kad čia laisvai susitiko ir bendradarbiauja įvairių nusistatymų moterys. Moterys pademonstravo, kad galimas darnus lietuvių sugyvenimas ir sutarimas. Šis moterų kuriamasis ir derinamasis žygis, kurių nepašlenka imtis vyrai, ypačiai malonus pažymėti“ (S. 1938: 5).

Kaip kalbėdama apie epistoliką apibendrina Kučinskienė, XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje „ideologinę kairės ir dešinės įtampą epistolikoje dažnai bandyta slopinti, motyvuojant bendru tautinės kultūros lygio kėlimu ir kokybiškos nacionalinės literatūros gausinimu“ (Kučinskienė 2022: 123). 1938 m. vykęs procesas buvo panašus į XX a. pradžioje vykusius procesus – 3-iajame Moterų literatūros vakare buvo slopinamas politinis angažuotumas, motyvuojant moterų rašomos literatūros stiprinimu ir gausinimu. Tiesa, žurnale *Židinys* buvo nusistebėta šio vakaro dalyvių gausa, esą organizatorėms reikėtų rūpestingiau atrinkti dalyves, nes „nebūtinai visos, kurios rašo ar išleidžia eilėraščių ar prozos veikalų, turi pasirodyti kaip moterų rašytojų reprezentantė[s] viename vakare“ (Kr. Kz. 1938: 745). Šia pastaba mėginta pasakyti, kad dalis vakaro dalyvių, net aktyviai besireiškiančios kūryboje, negalėtų būti išventintos į rašytojas.

Lietuvos moterų tarybos leidžiamame žurnale *Moteris ir pasaulis* rašiusi Katelienė, apžvelgdama šį literatūrinį vakarą, trumpai apibūdino dalį jame nuskambėjusių kūrinių (pvz., „Manė Dauba pajvairino vakarą linksma apysakaite,

kurią perskaitė žemaičių tarme“, „Lukauskaitė paskaitė ilgoką kūrinį ‚Brangiausias pėdas‘, kuriame liečiami socialiniai motyvai“ ir kt.) ir netgi aptarė kai kurių scenoje pasirodžiusių moterų išvaizdą – veido bruožus, akis, kūno sudėjimą ar amžių (Katelienė 1938: 15–16). Katelienė gyrė patriotinius motyvus moterų skaitytuose eilėraščiuose, kurie, anot jos, „savo nuoširdumu ir šiluma persveria poetų kūrinius, kuriuose dažnai jaučiamas oficialus šablonas“, tačiau pažėrė kritikos Nėriai už pernelyg tyliai ir greitai perskaitytą poemos *Eglė žalčių karalienė*¹² ištrauką. Priekaištą dėl netinkamo skaitymo Katelienė taikė beveik visoms vakaro dalyvėms (kitų pavardžių neįvardijo) ir siūlė, kad autorės „savo kūrinius skaityti pavestų specialistams, jeigu pačios nesijaučia galinčios būti didelėj salėj gausios publikos išgirstos“, arba geresniu atveju „praktikos būdu pasiektų gero skaitymo talento“ (*ibid.*: 16). Matyt, atsižvelgusi į šį priekaištą, Nėris, po poros mėnesių per literatūros premijų teikimo ceremoniją atsiimdama Valstybinę premiją, poemos *Eglė žalčių karalienė* ištrauką davė skaityti specialistui – poetui ir aktoriui Kaziui Inčiūrai, nors kiti premijų laureatai (vyrai) savo kūrybą skaitė patys („Literatūros premijų įteikimo aktas V. Teatre: Literatūros šventę globoja švietimo ministras“ 1939). Taip pat ir ankstesniais bei vėlesniais metais per literatūros premijų įteikimo šventes visi laimėtojai patys skaitydavo ištraukas iš savo knygų („Literatūros šventė“ 1938: 180; „Literatūros šventė Vilniuje“ 1940: 217). Pastabos dėl 3-iojo Moterų literatūros vakaro dalyvių prasto skaitymo buvo išsakytos ir *Židinyje* (Kr. Kz. 1938: 746), ir *Lietuvos aide*; K. M., 1938: 10). Tiesą sakant, dar po 1-ojo Moterų literatūros vakaro *Naujosios vaidilutės* žurnale buvo subtiliai pasiūlyta ne tik šio vakaro dalyvėms, bet ir visoms literatėms atkreipti dėmesį į skaitymo ir deklamavimo kokybę („Moterų literatūros vakaras“ 1930: 344). Tai rodo, kad moterims buvo sunku raiškiai ir garsiai skaityti pilnoje publikos salėje. O kadangi per 8 metus nuo 1-ojo iki 3-iojo vakaro moterys rašytojos deklamacijos nepagerino, tikėtina, kad joms apskritai buvo sunku skaityti savo kūrybą garsiai.

Vis dėlto daugiausia kritikos 3-iojo Moterų literatūros vakaro dalyvėms ir organizatorėms buvo išsakyta *Lietuvos aide*, kuriame teigta, esą, jei būtų žiūrėta ne kiekybės, o kokybės, tuomet „[b]ūtų buvusi ir programa ne tokia ilga, publiką varginanti, ir ne tokia silpna, nuobodi“ (K. M., 1938: 10). Ši *Lietuvos aide* išsakytą nepasitenkinimą galima aiškinti tuo, kad, kaip minėta *Lietuvos žiniose*, šis vakaras „buvo surengtas Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmečio proga“,

12 1939 m. Nėris „Sakalo“ bendrovei įteikė galutinį šios poemos rankraštį.

tačiau jame rašytojos skaitė savo kūrinis, „kurie neturėjo nieko bendro su tuo įvykiu“ (K. M._a 1938: 8). Tiesą sakant, beveik viskas, kas viešai buvo daroma 1938 m., buvo „daroma Nepriklausomybės dvidešimtmečio proga“. Pasak Valsybės kultūros politiką Lietuvoje (1927–1940 m.) tyrinėjusio Dangiro Mačiulio, autoritarinis Antano Smetonos režimas tautiškumą skelbė „nekvestionuojama vertybe“ (Mačiulis 2005: 8) ir slopino¹³ balsus tų, kurie esą dėl „nežinomos kultūros idealų“ tautiškumą neigė (*ibid.*: 264). Taigi Nepriklausomybės dvidešimtmečio proga rengtoje šventėje skaityti ne vien patriotinius, o ir kitokias temas, pvz., socialinę moterų situaciją gvildenančius tekstus, valdžios požiūriu, matyt, buvo netoleruotina. Akivaizdu, kad moterų solidarumu grįstas renginys neįtiko liberaliąja politine srove save laikiusiems valdantiesiems tautininkams.

Čia slypi ir kitas niuansas. Kaip teigia Mačiulis, autoritarinio režimo propaguojamas tautiškumas reiškė ne tik ištikimybę etninei lietuvių bendruomenei, bet ir ištikimybę politiniam režimui (Mačiulis 2005: 8). Nors 3-iajame Moterų literatūros vakare dalyvavo ir tautininkės, vis dėlto jame bendradarbiavo ir dviejų opozicinių srovių atstovės – katalikės ir kairiosios, o tokios koalicijos tuometiniame kultūros lauke nebuvo įprastos¹⁴, taigi neabejotinai kėlė įtarimą. Tikėtina, kad valdantieji moterų solidarume įžvelgė ir politiškai jiems pavojingos jėgos užuomazgas. Pasak Mačiulio, jei valdantiesiems kildavo įtarimų, kad kultūra prisidengusi opozicija siekia politinių tikslų, ši veikla buvo negailestingai malšinama. O į opozicijos nusiskundimus „slopinančiu režimo poveikiu kultūriniam gyvenimui“ oficialiai buvo atsakoma, kad „tokiomis kalbomis tik norima pateisinti savo kūrybinį bejėgiškumą“ (*ibid.*: 245–246). Taip nutiko ir 3-iojo Moterų literatūros vakaro atveju – propagandinį darbą dirbantis Kauno Radiofonas nutraukė vakaro transliaciją, o oficioze *Lietuvos aide* moterų kūryba apibūdinta kaip silpna ir nuobodi.

13 Viena iš labiausiai smukdančių autoritarinio režimo naudojamų kultūrinio lauko kontrolės priemonių, nuo kurios kentėjo rašytojai, buvo 1935 m. Spaudos įstatymas, kuriuo remiantis buvo tikrinama visa iš spaustuvių išeinanti produkcija. Pavyzdžiui, šiuo principu 1938 m. pavasarį iš ką tik atspausdinto Janušytės romano *Korektūros klaida* viso 2227 egzempliorių tiražo buvo išplėšyti ir sunaikinti lapai (115–116 p. ir 125–126 p.) („Raštas apskrities viršininkui 1938.03.29“).

14 XX a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje buvo dar keletas pavienių dešiniųjų bei kairiųjų pažiūrų rašytojų (vyrų) bendradarbiavimo atvejų. Pavyzdžiui, žurnalo *Dienovidis* redakcinė kolegija buvo koalicinė. Apie tokio pobūdžio (ne visada sėkmingus) bendradarbiavimo atvejus 1940 m. buvo rašyta žurnale *Varpas* ([Zaleckis] 1940: 97). Be abejo, šie atvejai nerodo bendros lauko autonomijos, tačiau galima įžvelgti tam tikras jos užuomazgas.

Pasak Bourdieu, autonominis literatūros hierarchizavimo principas visada grumiasi su primestiniu hierarchizavimo principu, palankiu tiems, „kurie lauke dominuoja ekonomiškai ir politiškai“ (Bourdieu 2011: 286). Tad, jei turėtume omenyje, kad 3-iajame Moterų literatūros vakare, kuriame buvo solidarai siekiama parodyti moterų kuriamos literatūros vertę bei įtvirtinti moters, kaip lygiavertės rašytojos, sampratą, buvo susigrumta su ekonomiškai ir politiškai dominuojančia jėga, galėtume kalbėti apie moterų savarankiškėjimo ženklus. Šiuo atveju tenka sutikti ir su Englishu, teigusiu, kad kultūrinė vertė neatsiejama nuo bendrojo ekonominio ir politinio gyvenimo, tad kultūrinės vertės kūrimas visada yra politizuotas (English 2005: 27). Moterų literatūros vakaras, kaip moterų-rašytojų siekio įsitvirtinti reiškinys, iššventinimo procesą ryškiai pastūmėjo padedant kairiojo flango moterims ne tiek dėl literatūrinės kokybės, kiek dėl bendradarbiavimo kovojant už moterų teises. Politinis susipriešinimas šiame renginyje buvo neutralizuotas. Be to, buvo kovojama būtent už moterų rašytojų teises. Ir išties rašančios moterys, solidarizavęsi 3-iajame Moterų literatūros vakare, sulaukė daugiau dėmesio bei palankių vertinimų nei anksčiau, taigi tam tikrą pripažinimą literatūros lauke įgijo. Tačiau, pavadinime apskliautusi „(ne)“, noriu išryškinti tokio iššventinimo dviprasmiškumą. Šeinos atliktas tyrimas parodė 4-ajame dešimtmetyje literatūros lauką buvus neautonomišką ir pavaldų galios laukui (Šeina 2022a: 15–16). Vis dėlto teigti, kad politinei hierarchijai literatūra nerūpėjo, būtų netikslu: 1935 m. įsteigta valstybinė premija, nors piniginiu atžvilgiu ir nedidelė, iššventinimą literatams teikė. Premijuojami literatūros kūriniai dar prieš skiriant premiją įvairių literatūros lauko agentų buvo vertinami kaip aukšto lygio, o premijavimo faktas suteikdavo viešą kūrinijų vertės patvirtinimą, leisdavusį padidinti jų sklaidą. Tad nors premija kūrinijų vertės nedidino, tačiau palengvino ją didinti literatūros lauko veikėjams¹⁵. Vyriausybei literatūra rūpėjo labiau kaip ugdomoji priemonė, padedanti diegti tautiškumo ir patriotiškumo vertybes¹⁶, norėta, kad literatūra prisidėtų prie propagandinio

15 Čia tiktų prisiminti Englisho teiginius, kad premija visada turi ir ekonominę, ir simbolinę išraišką, o pirminė jos funkcija yra palengvinti kultūrinius rinkos sandorius, kurie leidžia įvairiems individualiems ir instituciniams kultūros agentams, turintiems skirtingas kapitalo formas, interesus ir dispozicijas, įtraukti vieniems kitus į kolektyvinį vertės kūrimo projektą (English 2005: 27).

16 Kaip, pvz., sakoma straipsnyje perpasakotoje Švietimo ministro Juozo Tonkūno sveikinimo kalboje laureatams. „Literatūros premijų įteikimo aktas V. Teatre: Literatūros šventę globoja švietimo ministras“ (*Lietuvos aidas*, 1939 02 14 Nr. 72, p. 1).

darbo. Ideologiniu požiūriu kūriniai, kurie nebuvo tautiškai angažuoti ar kėlė realias socialinio gyvenimo Lietuvoje problemas ir „negražumus“, buvo laikomi menkaverčiais, jų literatūrinė vertė nebuvo pripažįstama. Todėl 3-įjį Moterų literatūros vakarą, nesulaukusį kokių nors ypatingų pripažinimo gestų iš to meto politinės hierarchijos, netapusį užtikrinta naujų rašytojų iššventinimo vieta galime vadinti tik iš dalies: jei ne kurtąsias tradicijas sugriovę 1940 ir vėlesnių metų istoriniai kataklizmai, Moterų literatūros vakarai, perėmę ankstesniųjų patirtį, įdirbį ir remdamiesi didėjančiu moterų solidarumu, turėjo potencialios virsti tokia iššventinimo vieta.

Išvados

Visus šiuos tris moterų literatūros vakarus organizavo 18 moterų, kurių didžiuma liko literatūros istorijos paraštėse; visuose trijuose vakaruose, įskaitant garbės viešnius, dalyvavo 28 moterys poetės, rašytojos, kitos literatūros lauko veikėjos, ne visos gerai žinomos ir šių laikų literatūrologams. Pradedant 1-uoju iki baigiant 3-įjuoju, vakarai plėtėsi įvairiais aspektais – organizavimo, publikos, programos trukmės ir dalyvių kiekybės, dėmesio spaudoje, palankių vertinimų. Jie patyrė nemažai kritikos – pačios šiurkščiausios būtent iš moterų, su kuriomis iš dalies vėliau ėmė bendradarbiauti. Į kritiką šių vakarų organizatorės reagavo ilgainiui priimdamos racionalius sprendimus. Siekdamos bendro tikslo – įtvirtinti moters, kaip rašytojos, statusą – literatūroje dalyvaujančios moterys solidarizavosi. Literatūros lauke, o ir tarp pačių moterų, egzistavo du skirtingi požiūriai į moterų rašomą literatūrą – „moterų literatūros kaip skirtingos nuo vyrų“ ir „moterų literatūros, nesiskiriančios nuo vyrų, tik gvildenančios kitas temas“, tačiau šių skirtingų požiūrių besilaikančios moterys gebėjo bendradarbiauti. Moterų literatūros vakarų organizatorės siekė gausinti moterų literatūroje gretas, tad į literatūros lauką bandė įtraukti pradedančias rašytojas ir moterų lyriką savo kūryboje panaudojančias muzikes bei kompozitorės. Siekdamos įtvirtinti moters, kaip rašytojos, sampratą, į šiuos vakarus jos kvietė daugiausia simbolinio kapitalo sukaupusius, iššventintus rašytojus, vėliau – iššventintas rašytojas ir kultūros veikėjas. Galiausiai, šiuose vakaruose solidariai susijungė įvairių politinių pažiūrų moterys, ko trūko tuometinei vyrų literatūrinei ir kultūrinei veiklai.

Gebėjimas nuslopinti įtampą tarp skirtingoms kairės, dešinės ir vidurio ideologijoms pritariančių moterų bei sutelkti jų dėmesį į literatūrą liudija tam tikrus moterų savarankiškėjimo ženklus. O tai, kad visus tris Moterų literatūros vakarus jų organizatorės surengė savarankiškai, be vyrų rašytojų ar kitų literatūros lauko veikėjų įsikišimo ir pagalbos, leidžia literatūros lauke veikiančių moterų organizacinius gebėjimus vertinti kaip stiprius.

LITERATŪRA:

- Bleizgienė Ramunė 2010. „Kokia moteris gali būti rašytoja? Rašančios moters įvaizdis XIX a. pab.–XX a. pr. moterų rašytojų biografiniuose pasakojimuose“, *Colloquia*, 25, 57–77.
- Bourdieu Pierre 2011. „Kultūrinės produkcijos laukas, arba atvirkščias ekonomikos pasaulis“, iš anglų k. vertė L. Jakonytė. *XX amžiaus literatūros teorijos*, I, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 273–328.
- Burbaitė Ieva 2016. *Lietuvos moterų dailininkių draugijos (1938–1940) veikla ir jos kontekstai*: disertacijos santrauka, Vilnius: Vilniaus dailės akademija.
- Daugirdaitė Solveiga 2004. „Moterų aukos prasmė XIX–XX a. sąvartoje“ in: *Raidžių draudimo metai*, sud. Darius Staliūnas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 223–234.
- Daugirdaitė Solveiga 2012. „Lietuvių modernizmas be feminų“ in: *Antanas Škėma ir slinktys lietuvių literatūroje*, kolektyvinė monografija, sudarė Loreta Mačianskaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 52–68.
- Daujotytė Viktorija 1992. *Moters dalis ir dalia*, Vilnius: Vaga.
- Daujotytė Viktorija 2001. *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera.
- English James F. 2005. *The Economy of Prestige : Prizes, Awards, and the Circulation of Cultural Value*, Harvard University Press.
- Jurėnienė Virginija 2005. „Lietuvos moterų taryba ir jos veikla valstybėje XX a. 3–4 dešimtmėčiuose“, *Parlamento studijos*, 4, 9–38.
- Kavolis Vytautas 1994. „Sąmoningumo trajektorijos“ in: *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 121–354.
- Kučinskienė Aistė 2022. „Derybos dėl lietuvių literatūros kanono XIX a. pabaigos–XX a. pradžios epistolikoje“ in: *Lietuvių literatūros kanono dirbtuvės (XIX a. pabaiga–XX a. pirma pusė)*, kolektyvinė monografija, sudarė Viktorija Šeina, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 19–126.
- Mačiulis Dangiras 2005. *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Šeina Viktorija 2022a. „Įvadas“ in: *Lietuvių literatūros kanono dirbtuvės (XIX a. pabaiga–XX a. pirma pusė)*, kolektyvinė monografija, sudarė Viktorija Šeina, 9–18.
- Šeina Viktorija 2022b. „Premija kaip kanonizavimo institucija: Aukštųjų Šimonių likimo sėkmės istorija“ in: *Lietuvių literatūros kanono dirbtuvės (XIX a. pabaiga–XX a. pirma pusė)*, kolektyvinė monografija, sudarė Viktorija Šeina, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 509–616.

ŠALTINIAI:

- „Lietuvių moterų literatūros-muzikos vakaras“^a 1935. *Lietuvos aidas*, 318 (gruodžio 9), 8.
- „Lietuvių moterų literatūros-muzikos vakaras“^b 1935. *Naujoji romuva*, 50, 934.
- „Literatūros premijų įteikimo aktas V. Teatre: Literatūros šventę globoja švietimo ministras“ 1939. *Lietuvos aidas*, 72 (vasario 14), 1.
- „Literatūros šventė Vilniuje“ 1940. *Naujoji romuva*, 10, 217.
- „Literatūros šventė“ 1938. *Naujoji romuva*, 7, 180.
- „Menas“ 1935. *Naujoji vaidilutė*, 12, 507–508.
- „Moterų literatūros ir dainos vakaras“ 1938. *Naujoji romuva*, 50, 971.
- „Moterų literatūros vakaras“ 1930. *Naujoji vaidilutė*, 12, 343–344.
- „Raštas apskrities viršininkui“ 1938. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 402, ap. 2 (Spaudos ir draugijų skyrius), b. 5, l. 45.
- [Beleckienė Ona] O. Sk. 1939. „III lietuvių moterų literatūros vakaras“, *Naujoji vaidilutė*, 1, 48–50.
- [Brazdžionis Bernardas] J. Brazaitis 1935. Moterų literatūros-muzikos vakaras, *Židinys*, T22, 12, 560–561
- Buivydaitė Bronė 1936. „Moteris literatūroje“, *Naujoji vaidilutė*, 1, 4–8.
- Dumbrienė Albina 1979. „A. A. Emilija Masiliūnaitė-Paliokiene“, *Moteris* (Toronto, Canada), 3 (129), 22.
- K. M.^a 1938. „Lietuvos moterų literatūros ir dainos vakaras“, *Lietuvos žinios*, 282 (gruodžio 9), 8.
- K. M.^b 1938. „Moterų literatūros ir meno vakaras“, *Lietuvos aidas* 558 (gruodžio 9), 10.
- Katilienė T. 1938. „Moterų literatūros vakaro įspūdžiai“, *Moteris ir pasaulis*, 12, 15–16.
- Korsakienė Halina 1935. „Moterų kūrybos vakaras“, *Kultūra*, 12, 759–760.
- Kr. Kz. 1938. III lietuvių moterų literatūros-dainos vakaras“, *Židinys*, 1938, T. 28, 12, 745–746.
- Kuodys Leonas 1939. „Į S. Nėries poezijos veidą pažvelgus“, *Mokslo dienos*, 2, 80.
- Maceina Antanas 1935. „Moterų pedagogikos stoka“, *Naujoji vaidilutė*, 12, 465–469.
- Medinis M. 1938. „Pearl S. Buck – šių metų Nobelio literatūros laureatė“, *Lietuvos aidas*, Savait. iliustruotas kultūros priedas, 514 (lapkričio 12), 3.
- [Miškinis Antanas] J. Bivainis 1938. „Salomėja Nėris. Diemedžiu žydėsiu“, *Akademikas*, 11–12, 274–275.
- Orintaitė Petronėlė 1938. *Kviečiai ir raugės: Moterų kultūros problemos*, Kaunas: Petronėlė Orintaitė.
- S. 1938. „Moterų literatūros ir dainos vakaras“. *XX amžius*, 281 (gruodžio 10), 5.
- Vyras 1935. „Lietuvių moterų literatūros ir muzikos vakaras“, *Lietuvos žinios*, 282 (gruodžio 9), 7.
- [Zaleckis Tadas] T. Žibundas 1940. „Bendradarbiavimo galimumai ir ribos“, *Varpas*, 7, 97–98.